

Спілка рудих
Артур Конан Дойл

Істини

«Спілка рудих» – перше оповідання Артура Конан Дойла (1859–1930) з циклу «Пригоди Шерлока Голмса» – було надруковане 1891 року.

До великого сищика звертається рудоволосий молодик, який влаштувався на роботу до якоїсь «Спілки рудих». Він... переписує «Британську енциклопедію» і при цьому отримує великі гроші. Одного разу, прийшовши на роботу, він бачить оголошення, що «Спілка рудих» розпущена. Все це здається йому дуже дивним...

До видання увійшли також оповідання «Випадок із жовтим обличчям», «Біржовий клерк», «Пригода з шістьма Наполеонами» та інші.

Артур Конан Дойл

Спілка рудих

Випадок із жовтим обличчям

Цілком природно, що я, готуючи до публікації ці короткі нариси, в основу яких лягли ті численні випадки, коли своєрідний талант мого приятеля спонукав мене жадібно вислуховувати його звіт про якусь незвичайну драму, а часом і самому ставати її учасником, частіше зупиняюся на його успіхах, ніж на невдачах. Я чиню так не через турботу про його репутацію, ні: адже саме тоді, коли завдання ставило його в глухий кут, детектив особливо дивував мене своєю енергією та багатогранністю таланту. Я роблю так із тієї причини, що там, де Голмс зазнавав невдачі, дуже часто виявлялося, що ніхто інший так і не досягнув успіху, і тоді розповідь залишалася без розв'язку. Часом, однак, траплялося й таке, що мій приятель помилявся, а істину все ж виявляли. У моїй колекції є приблизно п'ять-шість таких випадків, серед яких найяскравішими та найцікавішими є два – справа про другу пляму й та історія, яку я збираюся розповісти зараз.

Шерлок Голмс волів не вдаватися до тренувань заради тренувань. Небагато ж знайдеться людей, більшою мірою здатних напружувати всю силу своїх м'язів, і у своїй ваговій категорії він був безперечно одним із найкращих боксерів, котрих я тільки знав. Але в безцільній напрузі тілесної сили він бачив лише марнування енергії, і його, бувало, з місця не зрушиш, крім тих випадків, коли справа стосувалася фаху детектива. Ось тоді він бував і зовсім уже невтомний і не відступався, хоча, здавалося б, для цього було потрібно постійне та неослабне тренування. Правда, він завжди

дотримувався надзвичайної помірності в їжі й був до аскетизму простий у своїх звичках. Детектив не піддавався жодним спокусам, а якщо інколи й дозволяв собі кокаїн, то хіба що як протест проти одноманітності життя, коли загадкові випадки ставали рідкісними, а газети не пропонували нічого цікавого.

Якось, коли весна ще тільки починалася, він так розслабився, що пішов зі мною вдень на прогулянку до парку. На в'язах ще лише пробивалися тендітні зелені пагони, а клейкі списоподібні бруньки каштанів уже почали розгортатися в п'ятиперсні листочки. Дві години ми походжали удвох, здебільшого мовчки, як і пасує двом чоловікам, котрі давно знають один одного. Було близько п'ятої, коли ми повернулися на Бейкер-стрит.

– Дозвольте відзвітувати, сер, – сказав наш хлопчик-лакей, відчиняючи нам двері. – Тут приходив якийсь джентльмен, питав про вас, сер.

Голмс поглянув на мене з докором.

– Ось і погуляли серед дня! – зауважив він. – То він пішов, той джентльмен?

– Авжеж, сер.

– Ти не пропонував йому зайти?

– Пропонував, сер, він заходив і чекав.

– Довго чекав?

– Півгодини, сер. Дуже був неспокійний джентльмен, сер, він усе ходив, поки був тут, притоптував ногою. Я чекав за дверима, сер, і все чув. Нарешті він вийшов у коридор і вигукнув: «Що ж він так ніколи й не прийде, цей чоловік?» Це його точні слова, сер. А я йому: «Вам треба ще трохи зачекати». «То я, – сказав він, – зачекаю на свіжому повітрі, бо просто задихаюся! Трохи згодом зайду ще раз». Устав і пішов, і, що я йому не казав, втримати його не було змоги.

– Гаразд, добре, ти зробив що міг, – змилостивився Голмс і пішов зі мною в нашу загальну вітальню. – Як же прикро вийшло, Ватсоне! Мені дуже потрібна якась цікава справа, а це, вочевидь, саме така, про що свідчить нетерпіння цього джентльмена. Ага! Люлька на столі не ваша! Отже, він залишив свою. Добра стара люлька з кореня вересу з довгим стержнем, який у тютюнових крамницях називають бурштиновим. Хотів би я знати, скільки в Лондоні знайдеться стержнів зі справжнього бурштину! Дехто думає, що його ознакою є муха. Виникла навіть ціла галузь промисловості – запихати підроблену муху в штучний бурштин. Він був, мабуть, дуже схвилюваний, якщо забув тут свою люльку, яка має для нього велике значення.

– Звідки ви знаєте, що вона дуже важлива для нього? – здивувався я.

– Така нова люлька коштує сім із половиною шилінгів. Однак вона, як бачите, двічі ламалася: одного разу лагодили дерев'яну частину, іншого – бурштинову. Ремонт, зауважте, обидва рази коштував більше, ніж сама люлька, – тут у двох місцях перехоплено срібним кільцем. Людина мала б

дуже дбати про люльку, якщо вважає за краще двічі її полагодити замість того, щоб купити нову за ті самі гроші.

- Щось іще? - поцікавився я, помітивши, що Голмс у задумі крутить люльку в руці та якимось по-своєму її розглядає. Детектив високо підняв її і постукав по ній довгим і тонким вказівним пальцем, як професор, котрий читає лекцію, стукав би по кістці.

- Зазвичай люльки бувають дуже цікаві, - мовив він. - Ніщо інше не містить у собі стільки індивідуального, крім, можливо, годинників і шнурівок на черевиках. Тут, утім, вказівки не надто виражені та не дуже чіткі. Власник, мабуть, дужий чоловік із чудовими зубами, шульга, неакуратний і не дуже схильний до економії.

Мій товариш оприлюднював цю інформацію недбало, ніби несамохіть, але я бачив, що він скосив на мене погляд, перевіряючи, чи стежу я за його міркуваннями.

- Гадаєте, людина не відчуває матеріальної скрути, якщо курить люльку за сім шилінгів? - спитав я.

- Він курить гресвенорську суміш по вісім пенсів за унцію, - пояснив Голмс, постукавши по голівці люльки та вибивши на долоню трохи тютюну. - Але ж можна й за половину такої ціни купити якісний тютюн, отже, йому не доводиться рахувати дріб'язок.

- А інші пункти?

- Він має звичку прикурювати від лампи та газового пальника. Бачите, що люлька дуже обсмажена з одного боку. Сірник такого, звісно, не наробить. З якого дива стане людина, розпалюючи люльку, тримати сірник збоку? А ось прикурити від лампи, не обпаливши головки, ви не зможете. Й обпалена вона з правого боку. Звідси випливає, що її власник шульга. Спробуйте самі прикурити від лампи та переконайтеся, наскільки природно, якщо ви праворукий, ви піднесете люльку до вогню лівим боком. Іноді ви, можливо, зробите й навпаки, але не чинитимете так щоразу. Цю люльку постійно підносили правим боком. Далі, дивіться, він прогриз бурштин наскрізь. Це може зробити лише кремезний, енергійний чоловік із міцними зубами. Але, здається, я чую на сходах його кроки, тому нам випаде нагода розглянути щось цікавіше за люльку.

Не минуло й хвилини, як двері відчинилися, і в кімнату зайшов високий чоловік. На ньому був бездоганний, але не екстравагантний темно-сірий костюм, у руках він тримав коричневий фетровий капелюх із широкими крисами. Виглядав років на тридцять, хоча насправді був, мабуть, старшим.

- Даруйте, - почав він дещо збентежено. - Гадаю, мені слід було постукати. Так, певна річ, треба було... Розумієте, я трохи засмучений, тим усе пояснюється...

Відвідувач помацав рукою чоло, як робить людина, що не зовсім добре почуваетсяя, а потім не сів, а швидше впав на крісло.

- Бачу, що ви дві ночі не спали, - зауважив Голмс спокійною, врівноваженою інтонацією. - Це втомлює людину більше, ніж робота, і навіть більше, ніж насолода. Дозвольте спитати, чим можу вам допомогти?

- Мені потрібна ваша порада, сер. Не знаю, що мені робити, все в моєму житті пішло шкереберть.

- Ви б хотіли скористатися моїми послугами детектива-консультанта?

- Не тільки. Хочу почути від вас думку розважливої людини... і людини, котра знає світ. Хочу збагнути, що мені тепер робити. Сподіваюся, що ви мені щось порадите.

Він не промовляв, а кидав різкі, уривчасті фрази, і мені здавалося, що говорити для нього болісно, і він постійно має переборювати себе зусиллям волі.

- Справа дуже делікатна, - продовжував він. - Ніхто не любить говорити про свої сімейні проблеми зі сторонніми. Жахливо, знаєте, обговорювати поведінку своєї дружини з людьми, котрих бачиш уперше. Мені огидно, що я змушений це робити! Але більше не в змозі терпіти, і мені потрібна порада.

- Мій милий містере Грант Мунро... - почав було Голмс.

Наш гість схопився з крісла.

- Як! - скрикнув він. - Ви знаєте мое ім'я?

- Якщо бажаєте зберігати інкогніто, - всміхнувся Голмс, - я б порадив відмовитися від звички фіксувати своє ім'я на підкладці капелюха або принаймні тримати його верхом до співрозмовника. Я якраз збирався пояснити вам, що ми з моїм колегою почули в цій кімнаті чимало дивних таємниць і що мали щастя внести спокій у багато стривожених душ. Сподіваюся, спроможемося зробити те саме й для вас. Прошу, оскільки час може виявитися дорогим, не зволікати й одразу викласти факти.

Наш гість знову помацав рукою чоло, наче виконати це прохання йому було б украй важко. З виразу його обличчя та з кожного жесту я бачив, що він стриманий, замкнутий чоловік, схильний швидше ховати свої рани, ніж виставляти їх напоказ. Раптом він махнув стиснутим кулаком, ніби відкидаючи геть цю стриманість, і почав оповідку.

- Факти такі, містере Голмс. Я одружений, і в шлюбі перебуваю вже три роки. Весь цей час ми з дружиною широко кохали один одного, і були дуже щасливі в нашому родинному житті. У нас ніколи не виникало якихось непорозумінь - ні в думках, ні в словах, ні на ділі. Й ось цього понеділка між нами раптом постав бар'єр: я відчуваю, що в її житті та думках є щось, про що я знаю настільки мало, мовби це була не вона, а жінка, котра мете вулицю перед нашим будинком. Ми стали чужими, і я хочу знати причину. Перш ніж розповідати далі, хочу, щоб ви чітко знали одне, містере Голмс: Еффі мене кохає. Нехай у вас не залишається жодних сумнівів щодо цього. Вона любить мене всім серцем, всією душею й ніколи не кохала дужче, ніж зараз. Я це знаю, відчуваю. Цього не бажаю

обговорювати. Чоловік може легко розрізнити, чи любить його жінка. Але між нами пролягла таємниця, і в нас усе не буде, як раніше, поки вона не зникне.

– Будьте люб'язні, містере Мунро, викладайте свої факти, – підбадьорив Голмс трохи нетерпляче.

– Розкажу, що знаю про минуле життя Еффі. Вона була вдовою, коли ми з нею зустрілися, хоча й зовсім молодю – їй було двадцять п'ять. Тоді вона називалася місіс Геброн. Юнкою поїхала в Америку, і жила там сама в Атланті, де й вийшла заміж за того Геброна, адвоката з багатою клієнтурою. У них була дитина, але потім там спалахнула епідемія жовтої лихоманки, яка забрала обох – чоловіка та дитину. Я особисто бачив свідоцтво про смерть чоловіка. Після цього Америка жінці обридла, вона повернулася на батьківщину й почала жити з незаміжною тіткою в Мідлсексі, у місті Піннер. Мабуть, варто згадати, що чоловік не залишив їй без грошей: жінка отримала невеликий капітал – чотири з половиною тисячі фунтів, які правник так вдало помістив, що вона отримувала в середньому сім відсотків на рік. Жінка прожила в Піннері всього півроку, коли з нею познайомився я. Ми покохали один одного й одружилися за кілька тижнів. Сам я торгую хмелем, і, оскільки мій прибуток становить сімсот-вісімсот фунтів на рік, то ми не бідуємо, орендуємо віллу в Норбері за вісімдесят фунтів на рік. Наш будиночок нагадує сільську хатину, хоч це й поруч із містом. Поблизу, трохи далі по шосе, є заїзд і ще два будинки, прямо перед нами – поле, а з протилежного боку – самотній котедж; і, крім цих будинків, немає жодного житла ближче, ніж на півдорозі до станції. Випадають такі місяці в році, коли справи затримують мене в місті, але влітку я буваю більш-менш вільний, і тоді ми з дружиною такі щасливі в нашому заміському будиночку, що кращого й прагнути не можна. Кажу вам, між нами ніколи не було якихось сварок, поки не почалася ця клята історія.

Одну річ маю повідомити до того, як розповідатиму далі. Коли ми побралися, моя дружина перевела на мене весь свій статок, по суті, всупереч моїй волі, бо я розумію, наскільки незручно це може обернутися, якщо мої справи похитнуться. Але вона так зажадала, і так було зроблено. Й ось шість тижнів тому вона раптом каже мені:

«Джеку, коли ти брав мої гроші, то казав, що коли вони мені знадобляться, мені достатньо буде просто попросити».

«Звісно, – сказав я, – вони ж твої».

«Гаразд, – втішилася вона, – мені потрібні сто фунтів».

Я сторопів, бо думав, що їй знадобилася нова сукня чи щось таке.

«І з якого б це дива?» – спитав я.

«Ах, – сказала вона пустотливо, – ти ж казав, що ти лише мій банкір, а банкіри, знаєш, ніколи не питають».

«Якщо тобі справді потрібні ці гроші, ти їх, певна річ, отримаєш», – погодився я.

«Атож, справді потрібні».

«І ти мені не скажеш, на що саме?»

«Можливо, колись і скажу, Джеку, але тільки не зараз».

Довелося мені цим вдовольнитися, хоча досі в нас ніколи не було якихось таємниць один від одного. Я виписав їй чек і більше про цю справу не згадував. Імовірно, вона не має жодного стосунку до того, що сталося потім, але вважаю, що правильно розповісти вам про той випадок.

Так от, як я вже згадував, неподалік від нас стоїть котедж. Від нього нас відділяє лише поле, але щоб дістатися до нього, треба спершу пройти дорогою, а потім завернути путівцем. Одразу за котеджем є затишний сосновий бір, я люблю там бувати, бо серед дерев завжди так приємно. Котедж стояв порожній останні вісім місяців, і було дуже шкода, бо це дуже милий двоповерховий будиночок із старомодним ганком та кущами козолисту навколо. Я, бувало, зупинюся перед цим котеджем і роздумую, як мило було б у ньому влаштуватися.

Отже, ввечері цього понеділка я пішов подихати свіжим повітрям у свій улюблений бір, коли на путівці мені зустрівся порожній фургон, що вже повертався, а на галявині біля ганку я побачив купу килимів і різних речей. Було ясно, що котедж нарешті хтось орендував. Я походжав неподалік, зупинявся, наче знічев'я, – стою, оглядаю будинок, цікавлюся, що за люди оселилися так близько до нас. Раптом бачу в одному з вікон другого поверху чиєсь обличчя, що витріщилося прямо на мене.

Не знаю, що в ньому було такого, містере Голмс, але в мене мороз побіг по шкірі. Я стояв віддалік, тому не міг розгледіти риси, але в цьому обличчі було щось неприродне, нелюдське. Таке в мене склалося враження. Я хутко підійшов ближче, щоб краще розгледіти того, хто стежив за мною. Та тільки-но я наблизився, обличчя раптом зникло – і так раптово, що воно, здавалося, пірнуло в темряву кімнати. Я постояв хвилин із п'ять, роздумуючи про цю історію та намагаючись досягнути своїх враження. Я не міг навіть сказати, чоловіче це було обличчя чи жіноче. Найбільше мене вразив його колір. Воно було мертвотно-жовте, з ліловими тінями, та якесь застигле, від чого здавалося таким моторошно неприродним. Я настільки засмутився, що вирішив дізнатися трохи більше про нових мешканців. Підійшов і постукав у двері, і мені відразу відчинила худа висока жінка з непривітним обличчям.

«Чого вам?» – спитала вона з шотландським акцентом.

«Я ваш сусід, он з того будинку, – відповів я, кивнувши на нашу віллу. – Ви, бачу, тільки-но переїхали, я й подумав, чи не можу бути вам чимось корисний».

«Еге ж! Коли будете потрібні, ми самі вас попросимо», – сказала вона й грюкнула дверима в мене перед носом.

Розсердившись на таку брутальність, я повернувся та пішов додому. Весь вечір, хоч і намагався думати про щось інше, не міг забути примари у

вікні та тієї сердитої жінки. Я вирішив нічого не розповідати дружині – вона нервова, вразлива жінка, і я не хотів ділитися з нею неприємними переживаннями. Все ж перед сном я ніби знічев'я сказав їй, що в котеджі з'явилися мешканці, на що вона нічого не відповіла.

Загалом я сплю дуже міцно. У нашій сім'ї постійно кепкували, що вночі мене й гарматою не розбудиш; але чомусь саме тієї ночі, мабуть, тому, що був трохи збуджений своєю маленькою пригодою, або з іншої причини, не знаю, спав я не так міцно, як зазвичай. Крізь сон я нечітко усвідомлював, що в кімнаті щось відбувається, і потроху до мене дійшло, що дружина стоїть вже в сукні й тихцем одягає плаща та капелюшка. Мої губи ворухнулися, щоб пробурмотіти крізь сон якісь слова здивування чи докору за ці невчасні збори, коли, раптом розплющивши очі, я поглянув на освітлене свічкою обличчя, і від подиву в мене мову відібрало. Ніколи раніше я не бачив у неї такого виразу обличчя, навіть не думав, що її обличчя може бути таким. Вона була бліда як крейда, дихала прискорено й, застібаючи плаща, крадькома зиркала на ліжко, щоб переконатися, чи не розбудила мене. Потім, вирішивши, що я все ж таки сплю, вона безшумно вислизнула з кімнати, за мить пролунало різке скрипіння, яке могли видати лише завіси вхідних дверей. Я підвівся на ліжку, потер кулаком об залізний край ліжка, щоб переконатися, що це не сон. Потім дістав годинника з-під подушки. Він показував третю ночі. Що могло спонукати мою дружину покинути домівку в такий час?

Я просидів так хвилин зо двадцять, подумки перебираючи все це та намагаючись знайти пояснення. Чим більше міркував, тим надзвичайнішою та незбагненнішою уявлялася мені ця справа. Я ще міркував над нею, коли знову почулося скрипіння завіс унизу, а на сходах зацокотіли її кроки.

«Господи, Еффі, де це ти була?» – поцікавився я, як тільки дружина увійшла.

Вона затремтіла й зойкнула, коли я озвався, і цей здавлений вигук і тремтіння налякали мене більше, ніж усе інше, бо в них була якась невимовна вина. Моя дружина завжди була жінкою прямою та відкритою, але я аж похолов, коли побачив, як вона потай пролазить у свою ж спальню та тремтить від того, що чоловік щось спитав у неї.

«Ти не спиш, Джеку? – видихнула вона з нервовим смішком. – Отакої, а я думала, що тебе нічим не розбудиш».

«Де ти була?» – спитав я суворіше.

«Природно, що це тебе дивує, – продовжувала вона, і я побачив, що пальці дружини тремтять, коли вона розстібає плащ. – Я й сама не пригадаю, щоб зі мною таке колись траплялося. Розумієш, мені раптом стало важко дихати, і мене практично нездоланно потягнуло подихати свіжим повітрям. Мені навіть здається, що я б знепритомніла, якби не вийшла надвір. Я постояла кілька хвилин у дверях і тепер уже зовсім відхемалася».

Розповідаючи мені цю байку, вона жодного разу не поглянула в мій бік, і голос у неї був, наче чужий. Мені стало ясно, що вона обманює. Я нічого не сказав у відповідь і втупився поглядом у стіну з відчуттям нудоти й із тисячею отруйних підозр, а також сумнівів у голові. Що приховує від мене

дружина? Де вона була під час своєї дивної прогулянки? Я відчував, що не знайду спокою, поки цього не дізнаюся, і все ж мені не хотілося розпитувати її далі після того, як вона вже раз збрехала. До кінця ночі я кашляв і перевертався з боку на бік, будуючи здогад за здогадом, один неймовірніший за інший. Наступного дня мені потрібно було їхати до міста, але я був занадто схвилюваний і навіть думати не міг про справи. Моя дружина була, здавалося, засмучена не менше, ніж я, і за її швидкими запитальними поглядами, які вона раз у раз кидала на мене, я бачив: вона зрозуміла, що я їй не повірив, і роздумує, як їй тепер бути. За першим сніданком ми з нею ледь обмінялися кількома словами, потім я відразу ж вийшов надвір, аби зібратися з думками на свіжому ранковому повітрі.

Я дійшов до Кришталевого палацу, просидів там цілу годину в парку та повернувся до Норбера вже після першої. Сталося так, що на зворотному шляху мені довелося пройти повз котедж, і я зупинився на хвилику поглянути, чи не з'явиться знову в вікні те дивне обличчя, що витріщалося на мене напередодні. Я стою й дивлюся, і раптом (уявіть собі мое здивування, містере Голмс) двері відчиняються, і виходить моя дружина!

Я зацікавився, побачивши її, але мое хвилювання було нічим порівняно з тим, що відбилось на її обличчі, коли наші погляди зустрілися. У першу мить вона буцімто хотіла шмигнути назад у будинок; потім, зрозумівши, що будь-яка спроба сховатися буде марною, вона підійшла до мене з побілілим обличчям і з переляком в очах, що не пасувало до її посмішки.

«О, Джеку, – зронила вона, – я якраз заходила туди спитати, чи не можу чимось допомогти нашим новим сусідам. Що ти так дивишся на мене, Джеку? Ти на мене сердишся?»

«Атож! – підтвердив я. – Отже, ось куди ти ходила вночі?»

«Що ти таке кажеш?» – заlementувала вона.

«Ти ходила туди. Я впевнений. Хто ці люди, що ти мусиш відвідувати їх такої години?»

«Я не була там раніше».

«Як ти можеш розповідати таку явну брехню? – обурився я. – У тебе навіть голос змінюється, коли ти це робиш. Чи я мав від тебе секрети? Я негайно ж увійду в оселю та дізнаюся, у чому річ».

«Ні, ні, Джеку, не треба!» – у неї урвався голос, жінка була сама не своя від хвилювання. Коли ж я підійшов до дверей, вона судомно схопила мене за рукав і з несподіваною силою відтягнула геть.

«Благаю тебе, Джеку, не роби цього, – стогнала вона. – Присягаюся, колись я тобі все розповім, але якщо ти увійдеш до котеджу зараз, нічого путнього з цього не вийде».

Коли ж я спробував її відштовхнути, жінка притулилася до мене з несамопитим благанням.

«Вір мені, Джеку! – лементувала вона. – Повір мені лише цього разу! Я ніколи не дам тобі причини пошкодувати про це. Ти знаєш, я не стала б нічого від тебе приховувати, хіба заради тебе самого. Ідеться про все наше життя. Якщо ти зараз підеш зі мною додому, все буде гаразд. Якщо увірвешся в цей котедж, у нас із тобою все буде зіпсовано».

Вона говорила так переконливо, такий розпач відчувався в її голосі, у манері розмови, що я нерішуче зупинився перед дверима.

«Я повірю тобі за однієї умови, і лише однієї, – сказав я нарешті, – із цієї миті між нами більше не буде жодних таємниць! Ти можеш зберегти при собі свій секрет, але пообіцяєш мені, що більше не буде нічних походеньок у гості, нічого такого, що хотілося б від мене приховати. Я згоден пробачити те, що вже сталося, якщо даси мені слово, що надалі нічого схожого не повториться».

«Я знала, що ти мені повіриш, – полетшено зітхнула вона. – Все буде, як забажаєш. Ходімо ж геть від цього будинку!»

Все ще чіпко тримаючись за мій рукав, дружина потягнула мене від котеджу.

Я озирнувся на ходу – із вікна на другому поверсі за нами стежило те жовте, мертвотне обличчя. Що могло бути спільного в цій тварюки та моєї дружини? І який міг бути зв'язок між Еффі та тією простою та грубою жінкою, яку я бачив напередодні? Навіть дивно було питати, і все ж я знав, що не заспокоюся, поки не розгадаю загадку.

Два дні потому я сидів удома, і моя дружина начебто сумлінно дотримувалася нашої угоди, у будь-якому разі, наскільки знаю, вона навіть не виходила з обійстя. Але на третій день я отримав прямий доказ, що її урочистої обіцянки було недостатньо, щоб пересилити той таємний вплив, який відволікав її від чоловіка та обов'язку.

Того дня я поїхав до міста, але повернувся потягом не о третій тридцять шість, як зазвичай, а раніше – о другій сорок. Коли зайшов до будинку, наша служниця вибігла в передпокій із перекошеним обличчям.

«Де господиня?» – поцікавився я.

«Їй, мабуть, забaglлося прогулятися», – відповіла дівчина.

У моїй голові відразу ж з'явилися підозри. Я побіг нагору переконатися, що її справді немає вдома. Нагорі випадково поглянув у вікно й побачив, що служниця, з котрою я тільки-но говорив, мчить через поле навпростець до котеджу. Я, звісно, відразу зрозумів, що це все означає: моя дружина пішла туди та попросила служницю викликати її, якщо я повернуся. Скаженіючи, я спустився вниз і побіг туди ж, вирішивши раз і назавжди покласти край цій історії. Я бачив, як дружина зі служницею бігли удвох путівцем, але не став їх зупиняти. Те темне, що затьмарювало мое життя, зачалось в котеджі. Я дав собі слово честі: нехай що трапиться потім, але таємниця більше не буде таємницею. Підійшовши до дверей, я навіть не стукав, а просто натиснув на клямку й увірвався в коридор.

На першому поверсі було тихо та мирно. У кухні на вогні посвистував казанок, і велика чорна кішка лежала, згорнувшись клубком, у кошику; ніде не було й сліду тієї жінки, яку я бачив минулого разу. Я кинувся з кухні до покою – порожньо. Тоді вибіг сходами нагору та переконався, що в двох кімнатах там також нікого немає. У всьому будинку не було ні душі! Меблі та картини були вульгарні та грубі, за винятком однієї-єдиної кімнати – тієї, у вікні якої я бачив це дивне обличчя. Тут було затишно та витончено, і мої підозри спалахнули лютим, зловісним вогнем, коли я побачив, що там на каміні стоїть світлина моєї дружини: всього три місяці тому вона за моїм наполяганням знялася в повний зріст, і це була та сама фотографія! Я пробув у будинку досить довго, поки не переконався, що там і справді нікого немає. Потім пішов, і мені було так важко на душі, як ніколи в житті. Дружина зустріла мене в передпокої, коли я повернувся додому, але я був такий ображений і сердитий, що не міг із нею розмовляти й промчав повз неї прямо до свого кабінету.

Жінка, однак, увійшла вслід за мною, не давши мені навіть часу зачинити двері.

«Мені дуже шкода, що я порушила свою обіцянку, Джеку, – зазначила вона, – але якби ти знав усі обставини, ти, я впевнена, пробачив би мені».

«То розкажи мені все», – спонукав я.

«Не можу, Джеку, я не можу!» – вигукнула вона.

«Поки ти мені не скажеш, хто живе в котеджі й кому це ти подарувала свою світлинку, між нами більше не може бути жодної довіри», – відповів я і, відсахнувшись від неї, пішов із дому. Це було вчора, містере Голмс, і з того часу я її не бачив і не знаю більше нічого про цю дивну справу. Вперше між нами пролягла тінь, і я настільки вражений, що не знаю, як мені тепер краще вчинити. Раптом сьогодні вранці мене осінило, що якщо і є на світі людина, котра може дати мені пораду, то це ви, й ось я поклався до вас і беззастережно віддаюся в ваші руки. Якщо я щось виклав незрозуміло, будь ласка, питайте. Але тільки скажіть скоріше, що мені робити, бо я більше не в змозі терпіти цю муку.

Ми з Голмсом із неухильною увагою слухали цю незвичайну історію, яку він нам розповідав уривчасто, пригніченим голосом, як промовляють у миті сильного хвилювання. Мій товариш якийсь час сидів мовчки, підперши підборіддя рукою та повністю поринувши у свої думки.

– Скажіть, – спитав він нарешті, – ви могли б присягнутися, що обличчя, яке бачили у вікні, було лицем людини?

– Обидва рази, коли я його бачив, я дивився на нього здалеку, тому сказати напевно не можу.

– Однак воно явно справило на вас неприємне враження.

– Його колір здавався неприродним, і в його рисах була дивна нерухомість. Коли я підходив ближче, воно якось несподівано зникало.

– Скільки часу минуло відтоді, коли дружина попросила у вас сто фунтів?

- Майже два місяці.
- Ви колись бачили фотографію її першого чоловіка?
- Ні, в Атланті сталася велика пожежа незабаром після його смерті й усі її папери згоріли.
- Але все ж у неї виявилось свідоцтво про його смерть. Ви казали, що особисто його бачили?
- Атож, після пожежі вона зробила дублікат.
- Ви хоча б раз зустрічалися з кимось, хто знав її в Америці?
- Ні.
- Вона колись просила про те, щоб з'їздити туди?
- Ні.
- Не отримувала звідки листів?
- Наскільки я знаю, ні.
- Дякую. Тепер я хотів би трошки поміркувати над цією справою. Якщо котедж покинули назавжди, у нас можуть виникнути певні труднощі; якщо ж тільки на якийсь час, що мені видається вірогіднішим, то це означає, що мешканців учора попередили про ваш прихід, і вони встигли сховатися. Тоді, можливо, вони вже повернулися, і ми все це легко з'ясуємо. Я вам пораджу: повертайтеся до Норбера й ще раз огляньте котедж зовні. Якщо переконаєтеся, що в ньому хтось є, не вривайтесь самі в будинок, а лише дайте телеграму мені та моему колезі. Отримавши її, ми за годину будемо у вас, а там дуже скоро дізнаємося, у чому річ.
- Ну, а якщо в будинку все ще нікого немає?
- Тоді я приїду завтра, і ми з вами обговоримо, як бути. До побачення, і головне – не хвилюйтеся, поки не дізналися, що вам насправді є чого хвилюватися.
- Боюся, справи тут кепські, Ватсоне, – сказав мій товариш, коли, відпровадивши містера Гранта Мунро до дверей, повернувся в наш кабінет. – Як гадаєте?
- Брудна історія, – задумався я.
- Атож. І підґрунтям тут слугує шантаж, або я дуже помиляюся.
- І хто шантажист?

– Не інакше, як та тварюка, що живе в єдиній затишній кімнаті котеджу та тримає в себе ту фотографію на каміні. Чесне слово, Ватсоне, є щось захоплююче в цьому мертвотному обличчі за вікном, і я б дуже не хотів пропустити цей випадок.

– Маєте якусь гіпотезу?

– Поки що тільки першу тезу. Але буду дуже здивований, якщо вона виявиться хибною. У котеджі живе перший чоловік цієї жінки.

– Чому ви так вирішили?

– А чим іще можна пояснити її шалений неспокій, аби туди не увійшов другий? Факти, як вважаю, складаються приблизно так. Жінка виходить в Америці заміж. У її чоловіка виявляються якісь нестерпні схильності, або, скажімо, його вражає якась гидка недуга – він виявляється прокаженим або божевільним. Врешті-решт вона втікає від нього, повертається в Англію, змінює ім'я та починає, як їй здається, будувати життя знову. Вона вже три роки заміжня за іншим і почувається в повній безпеці – чоловікові вона показала свідоцтво про смерть якоїсь іншої людини, чие ім'я вона й узяла, – аж раптом її місцеперебування стає відоме її першому чоловіку або, скажімо, якійсь не надто добропорядній жінці, котра пов'язалася з хворим. Вони пишуть дружині, погрожують приїхати та вивести її на чисту воду. Вона просить сто фунтів і намагається відкупитися від них. Але вони однаково приїжджають, і коли чоловік у бесіді з дружиною випадково згадує, що в котеджі оселилися нові мешканці, вона за якимись ознаками здогадується, що це – її переслідувачі. Жінка чекає, поки чоловік засне, потім кидається їх умовляти, щоб забиралися геть. Нічого не досягнувши, вона наступного дня із самого ранку вирушає до них знову, і чоловік, як він сам це розповів, зустрічає її в ту мить, коли вона виходить від них. Тоді вона обіцяє йому більше туди не ходити, але за два дні, не втримавшись від спокуси назавжди позбутися страшних сусідів, вдається до нової спроби, прихопивши із собою світлину, яку, можливо, у неї вимагали. Під час перемовин з'являється служниця з повідомленням, що господар уже вдома, і тут дружина, розуміючи, що він одразу ж піде в котедж, випроваджує його мешканців чорним ходом, імовірно, у той сосновий бір, про який тут уже згадувалося. Чоловік приходить і застає житло порожнім. Я, однак, буду вкрай здивований, якщо він і сьогодні знайде його порожнім, коли вийде увечері розгледітися. Що скажете про таку гіпотезу?

– Усе може бути.

– Зате вона пов'язує всі факти. Коли нам стануть відомі нові деталі, які не вкладуться в нашу версію, тоді встигнемо її переглянути. Найближчим часом нічого не можемо вдіяти, поки не отримаємо нових звісток із Норбера.

Довго чекати не довелося. Телеграму принесли, як тільки ми випили чай. «У котеджі живуть, – йшлося в ній. – Знову бачив у вікні обличчя. Прийду зустріти потяг о сьомій і до вашого прибуття нічого не робитиму».

Коли ми вийшли з вагону, Грант Мунро чекав на платформі, і при світлі станційних ліхтарів було помітно, що він дуже блідий і тремтить від хвилювання.

– Вони ще там, містере Голмс, – сказав він, схопив-ши мого приятеля за рукав. – Коли я йшов сюди, то бачив у котеджі світло. Тепер ми з цим покінчимо раз і назавжди.

– Який маєте план? – спитав мій товариш, коли ми пішли темною, обсадженою деревами дорогою.

– Я силою вдеруся до будинку й особисто побачу, що там таке. Вас двох я попросив би бути при цьому свідками.

– Ви твердо зважилися так вчинити, незважаючи на застереження вашої дружини, що для вас буде краще не розкривати її таємницю?

– Авжеж, зважився.

– Що ж, ви, мабуть, маєте рацію. Правда, якою б вона не була, краща за невизначеність і підозри. Пропоную вирушати негайно ж. Звісно, перед обличчям закону цим ми поставимо себе в становище винних, але гадаю, що на ризик таки варто піти.

Ніч була дуже темною, і почався дрібний дощик, коли ми звернули з шосейної дороги на вузький, порізаний глибокими коліями путівець, що проліг між двома рядами живоплоту. Містер Грант Мунро від нетерпіння мало не втік від нас, і ми, хоч і спотикаючись, намагалися не відставати від нього.

– Це вогні мого будинку, – пробурмотів він, вказуючи на світло, що мерехтіло крізь дерева, – а ось котедж, і зараз я туди зайду.

Путівець у цьому місці завертав. Біля самого повороту стояла хатинка. Жовта смуга світла на чорній землі перед нами показувала, що двері відчинені, й одне вікно на другому поверсі було яскраво освітлене. Ми поглянули та побачили, що на тлі штори рухається темна пляма.

– Вона там, ця тварюка! – заверещав Грант Мунро. – Ви самі бачите, що там хтось є. За мною, і зараз ми про все дізнаємося!

Ми підійшли до дверей, але раптом із чорноти виступила жінка й зупинилася в золотій смузі світла, що падало від лампи. У темряві я не бачив її обличчя, але простягнуті руки висловлювали благання.

– Заради Бога, Джеку, зупинися! – закричала вона. – У мене було передчуття, що ти прийдеш сьогодні ввечері. Не думай нічого лихого, любий! Повір мені ще раз, і тобі ніколи не доведеться шкодувати про це.

– Я дуже довго вірив тобі, Еффі! – промовив чоловік суворо. – Пустити! Я однаково ввійду. Я та мої друзі, ми вирішили покінчити з цим раз і назавжди.

Він відіпхнув її, і ми, не зупиняючись, пішли за ним. Тільки-но чоловік відчинив двері, як прямо на нього вибігла літня жінка й спробувала

заступити йому дорогу, але той відштовхнув її, тож за мить ми всі трое вже підіймалися сходами. Грант Мунро увірвався в освітлену кімнату другого поверху, а за ним і ми.

Покій був затишний, добре обставлений, на столі горіли дві свічки, а на каміні – ще дві. У кутку, зігнувшись над письмовим столом, сиділа маленька дівчинка. Її обличчя, коли ми увійшли, було обернене в інший бік, ми розгледіли лише, що вона в червоному платтячку та довгих білих рукавичках. Коли вона жваво кинулася до нас, я зойкнув від жаху та несподіванки. Мала звернула до нас обличчя дуже дивного мертвотного кольору, і його риси були позбавлені будь-якого виразу. За мить загадка вирішилася. Голмс зі сміхом провів рукою за вухом дівчинки, маска зіскочила, і вугільно-чорна мулатка засяяла всіма своїми білими зубками, весело регочучи з нашого здивованого вигляду. Поділяючи її веселощі, голосно засміявся і я, але Грант Мунро стояв, вирячивши очі та схопившись рукою за горло.

– Боже! – закричав він. – Що це означає?

– Я скажу тобі, що це означає, – проголосила жінка, вступаючи в кімнату з гордою рішучістю на обличчі. – Ти змушуєш мене відкрити тобі мою таємницю, хоч це й здається мені нерозумним. Тепер разом вирішимо, як нам із цим бути. Мій чоловік в Атланті помер. Але моя дитина залишилася жива.

– Твоя дитина!

Вона дістала захований на грудях срібний медальйон.

– Ти ніколи не зазірав усередину.

– Я думав, що він не відмикається.

Вона натиснула пружину, і передня стулка медальйона відскочила. Під нею був портрет чоловіка з винятково гарним і тонким обличчям, хоча його риси виявляли безпомилкові ознаки африканського походження.

– Це Джон Геброн із Атланти, – повідомила жінка, – і не було на землі шляхетнішої людини. Вийшовши за нього, я відірвалася від свого народу, але, поки він був живий, жодного разу ні на мить не пошкодувала про це. Нам не пощастило – наша єдина дитина вдалася не в мене, а в нього. Таке часто трапляється в змішаних шлюбах, і маленька Люсі набагато чорніша, ніж був її батько. Але чорна чи біла, вона моя рідна, моя люба маленька дівчинка, і мама її дуже любить!

Дівчинка при цих словах підбігла до жінки й занурилася обличчям в її сукню.

– Я залишила її тоді в Америці, – продовжувала жінка, – тільки з тієї причини, що вона ще не зовсім одужала, а зміна клімату могла б зашкодити її здоров'ю. Я віддала її на піклування вірної шотландки, нашої колишньої служниці. У мене й у думках не було відступатися від своєї дитини. Але коли зустріла тебе на своєму шляху, коли тебе покохала, Джеку, то не наважилася розповісти тобі про свою дитину. Хай дарує мені Бог, я побоялася, що втрачу тебе, і в мене забракло мужності все розповісти.

Мені довелося вибирати між вами, і через свою слабкість я відвернулася від рідної моєї дівчинки. Три роки приховувала від тебе її існування, але листувалася з нянею та знала, що з дівчинкою все гаразд. Однак останнім часом у мене з'явилося непереборне бажання побачити свою дитину. Я боролася з ним, але марно. І хоча знала, що це ризиковано, зважилася на те, щоб дівчинку привезли сюди, нехай хоч на кілька тижнів. Я послала няньці сто фунтів і дала їй вказівки, як поводитися тут у котеджі, щоб вона могла здатися простою сусідкою, до якої я не маю жодного стосунку. Я дуже боялася, тому не дозволяла виводити дитину з будинку вдень. Вдома ми завжди прикриваємо їй личко та руки: раптом хтось побачить її у вікно, і поширяться чутки, що по сусідству з'явилося чорне дитинча. Якби я менше остерігалася, було б набагато розумніше, але я втрачала розум від страху, щоб до тебе не дійшла правда.

Ти першим сказав мені, що в котеджі хтось оселився. Мені б зачекати до ранку, але я не могла заснути від хвилювання, і нарешті вийшла нишком, знаючи, як міцно ти спиш. Але ти побачив, що я виходила, і з цього почалися всі мої негаразди. Наступного дня мені довелося віддатися на твою милість, і ти шляхетно вирішив не допитуватися. Але на третій день, коли ти увірвався в котедж із головного входу, нянька з дитиною ледь встигли втекти крізь запасні двері. І ось сьогодні ти все дізнався, і я питаю тебе: що з нами тепер буде – зі мною та моєю дитиною?

Вона стиснула руки й чекала на відповідь.

Дві довгих хвилини Грант Мунро не порушував мовчанку, а коли він озвався, це була така відповідь, що мені й зараз приємно її згадати. Він підняв дівчинку, поцілував і потім, тримаючи її на руці, простягнув іншу дружині й обернувся до дверей.

– Нам буде зручніше поговорити про все вдома, – сказав він. – Я не дуже хороша людина, Еффі, але, мені здається, все ж таки кращий, ніж ти гадала.

Ми з Голмсом провели їх до повороту, і, коли вийшли на дорогу, мій приятель смикнув мене за рукав.

– Гадаю, – сказав він, – у Лондоні від нас буде більше користі, ніж у Норбері.

Про цей випадок він не сказав ні слова більше аж до пізньої ночі, коли, взявши запалену свічку, обернувся до дверей, щоб піти в свою спальню.

– Ватсоне, – зронив він, – якщо вам колись здасться, що я занадто покладаюся на свої здібності або приділяю справі менше уваги, ніж вона того заслуговує, будь ласка, шепніть мені на вухо: «Норбер», і я буду за це надзвичайно вдячний.

Пригоди зі золотим пенсне

Нотатки про нашу працю 1894 року помістилися аж у три важких томи. Мушу зізнатися, що мені важко вибрати з цієї величезної маси матеріалів випадки, які були б цікавими самі собою, але б водночас якнайяскравіше викривали своєрідний талант мого приятеля. Я нерішуче гортаю сторінки своїх записів. Ось жажливий випадок про червону п'явку, що викликає почуття відрази, а ось страшна смерть банкіра Кросбі. Того року сталася й трагедія в Едлтоні та незвичайна знахідка в старовинному кургані. Скандальна справа про спадщину Сміт-Мортімера також відбулася тоді ж, як і вистеження та затримання Гарета, бульварного вбивці, за що Голмс отримав вдячного листа від президента Франції та орден Почесного легіону. Всі ці випадки заслуговують уваги читачів, але загалом мені здається, жоден із них не є настільки цікавим, як випадок у Йокслі-Олд-плейс. Маю на увазі не лише трагічну смерть молодого Віллоубі Сміта, але й наступні події, які показали мотиви злочину під напором незвичайним кутом.

Одного вечора наприкінці листопада (погода була огидна, справжня буря) ми сиділи разом із Голмсом у нашій вітальні на Бейкер-стрит. Я заглибився в найновіше дослідження з хірургії, а Шерлок намагався прочитати залишки первинного тексту на палімпсесті[1 - Палімпсест - пергамент, на якому стерли первісний текст, а поверх нього написали новий.] за допомогою потужної лупи. Ми мовчали, оскільки кожен із нас був із головою занурений у свою справу. Дощ люто перішив у шибки, а вітер із завиванням пролітав по Бейкер-стрит. Дивно, чи не так? Ми перебували в самому центрі міста, і творіння рук людських оточували нас із усіх боків на добрі десять миль, і водночас ми перебували в полоні стихії, для якої весь Лондон - не більш, ніж горбочки крота в чистому полі. Я підійшов до вікна й задивився на порожню вулицю. То тут, то там дрібнілися вогні вуличних ліхтарів у калюжах на бруківці та тротуарі. Самотній кеб виїхав із Оксфорд-стрит, колеса його плюскали по калюжах.

- Авжеж, Ватсоне, як добре, що такого вечора нам не треба виходити, - зауважив Голмс, відклавши лупу та згортаючи стародавній рукопис. - На сьогодні годі. Від цієї роботи дуже втомлюються очі. Наскільки я зміг розібрати, це всього лише монастирські рахунки з другої половини XV століття. Стривайте! А це що означає? - останні слова він промовив, коли крізь виття вітру ми почули тупіт копит, а потім скрегіт колеса об край тротуару. Мабуть, кеб, який я побачив через вікно, зупинився біля дверей нашого будинку.

- Що йому потрібно? - здивувався я, побачивши, як хтось виходить із кебу.

- Що йому потрібно? Хоче бачити нас. А нам, мій бідний Ватсоне, доведеться одягати плащі, шалики, калози й усе, що вигадала людина на випадок негоди. Стривайте! Кеб іде! Тоді ще є надія. Якби він хотів, щоб ми поїхали з ним, не став би відпускати кеб. Доведеться вам відчинити двері, адже всі порядні люди вже давно сплять.

Світло лампи в передпокої впало на обличчя нашого опівнічного гостя. І я одразу його впізнав. Це був Стенлі Гопкінс, молодий, перспективний детектив, службовою кар'єрою котрого Голмс дуже цікавився.

- Він удома? - перепитав Гопкінс.

- Підіймайтеся, мій любий сер, - почувся згори голос Шерлока. - Сподіваюся, ви не потягнете нас кудись у таку ніч.

Гість піднявся нагору. У світлі лампи його плащ виблискував, як мокра луска. Поки Голмс ворухив дрова в каміні, я допомагав детективу роздягатися.

- Ходіть-но сюди, любий Гопкінсе, і погрійтеся біля вогню, - запросив Шерлок. - Ось сигара, а в нашого доктора є чудовий еліксир із гарячої води та цитрини. Такої ночі немає кращих ліків. Щось дуже важливе вигнало вас із дому в таку негоду, правда?

- Ви не помилилися, містере Голмс. Який я мав сьогодні день! Ви читали останні новини про йокслійську справу?

- Останні новини, які я сьогодні читав, походять із XV століття.

- Ну, це нічого. Повідомлення складається лише з одного абзацу, та й у ньому все перебрехали так, що ви нічого не втратили. Маю вам повідомити, що я не сидів, склавши руки. Йокслі міститься в Кенті, за сім миль від Четема й за три милі від залізниці. Я отримав телеграму о третій п'ятнадцять, був у Йокслі о п'ятій, провів слідство, приїхав останнім потягом до Лондона й зі станції Черінг-Кросс попрямував просто до вас.

- З чого я можу зробити висновок, що ви не все зрозуміли в цій справі.

- Не все? Та я нічого не зрозумів. Такої запутаної справи ніколи не мав, спочатку я подумав, що вона зовсім простенька, і я її легко розплутаю. Немає мотиву злочину, містере Голмс. Ось що не дає мені спокою: немає мотиву! Людину вбили, цього заперечувати не можна, але не можу збагнути, хто міг бажати жертві смерті.

Голмс закурив і відкинувся в кріслі.

- Розкажіть, - запропонував він.

- Усі факти я вивчив досконально, - почав Стенлі Гопкінс, - але хотів би зрозуміти, що вони означають. Кілька років тому той замський будинок, Йокслі-Олд-плейс, орендував один чоловік, котрий назвався професором Коремом. Він дуже хворий. Тому лежить у ліжку або шкутильгає з паличкою своїм помешканням, часом садівник возить його у візочку парком. Сусідам він подобається, вони його навідуєть, професора вважають авторитетним фахівцем. Слуг небагато - літня економка місіс Маркер і служниця Сьюзен Терлтон. Вони жили в обійсті з того часу, як професор оселився там, і репутацію мають бездоганну. Професор пише якусь вчену працю. Десь рік тому він вирішив, що йому потрібен секретар. Перші два секретарі не впоралися, але третій, містер Віллоубі Сміт, юнак, котрий тільки-но закінчив університет, виявився саме тим, про кого професор мріяв. Вранці він записував те, що йому диктував професор, а ввечері підбирав матеріал, потрібний для роботи наступного дня. Той Сміт не викликав жодних підозр: ні коли вчився в Аппінгемі, ні в Кембриджі. Я бачив характеристики, з яких випливає, що він завжди був ввічливим, спокійним, старанним студентом, у котрого зовсім не було недоліків. І ось цього ранку цей юнак

гине в кабінеті професора за обставин, які однозначно вказують на вбивство.

Гопкінс замовк. Вітер гудів, і шибки жалібно деренчали під його натиском. Голмс і я також підсунулися ближче до вогню, слухаючи цікаву оповідку молодого детектива, яку він викладав неквапливо та послідовно.

– Обшукайте всю Англію, – продовжував він, – але не знайдете приязнішого гурту людей, відгородженого від будь-яких зовнішніх чинників. Тижнями ніхто з них не виходив за ворота. Професор занурений у свою роботу, і нічого більше для нього не існує. Молодий Сміт не знав нікого з сусідів, і спосіб його життя мало чим відрізнявся від розміреного життя професора. У жінок немає жодних справ за межами оселі. Мортімер, котрий возив професора у візочку парком, – старий вояк на пенсії, ветеран Кримської війни, чоловік із бездоганною репутацією. Він живе не в самому будинку, а в трикімнатному котеджі з іншого боку парку. Більше в садибі не було нікого. Варто, однак, додати, що за сто ярдів від брами парку проходить Лондонське шосе на Четем. Ворота зачиняються на клямку, і сторонньому, звісно, неважко проникнути до парку.

Тепер дозвольте мені повторити свідчення Сьюзен Терлтон, оскільки вона єдина, хто може розказати щось певне про цю історію. Десь після сьомої, коли професор усе ще був у ліжку (у негоду він лише зрідка вставав до дванадцятої), вона вішала фіранки в спальні нагорі, вікна якої розміщені по фасаді. Покоївка займалася на кухні якимось своїми справами. Сміт працював у своїй кімнаті нагорі; служниця чула, як він ішов коридором і спустився до кабінету, який розташований якраз під спальнею, де вона вішала фіранки. Служниця впевнена, що це був містер Сміт, оскільки добре розпізнає його швидку, рішучу ходу. Вона не чула, як двері кабінету зачинилися, але приблизно за хвилину вниз, у кабінеті, пролунав жакливий крик. Це був хрипкий, несамопитий вереск, такий дивний і неприродний, що було незрозуміло, хто лементує: чоловік чи жінка. Одразу почувся глухий удар тіла об підлогу – такий сильний, що затремтів увесь будинок, а потім настала тиша. Якусь мить служниця не могла ворухнутися від жаху, але потім опритомніла й прожогом кинулася вниз сходами. Відчинила двері кабінету. Молодий Сміт лежав розпростертий на підлозі. Спершу вона не помітила нічого особливого. Спробувала підняти його й раптом побачила кров, що тече з рани на шиї нижче потилиці. Рана була дуже дрібна, але глибока, можливо, зачепили сонну артерію. Поруч на килимі лежало й знаряддя злочину: ніж із руків'ям зі слонової кістки та негнучким лезом для зрізання воскових печаток – такі часто прикрашають старовинні набори для письма. Один із подібних постійно стояв на столі професора.

Служниця вирішила, що Сміт мрець, але коли облила йому обличчя водою з карафки, той на мить розплющив очі. «Професоре, – пробурмотів він, – це була вона». Служниця готова присягнутися, що це його точні слова. Нещасний відчайдушно намагався сказати ще щось, навіть підняв праву руку. Але вона відразу впала, і нещасний більше не ворухнувся.

Потім до покою вбігла економка. Але останніх слів Сміта вона не чула. Залишивши біля тіла Сьюзен, економка поквapiлася до професора. Той сидів у ліжку. Був страшенно схвилований, бо також почув крик і зрозумів, що в будинку сталося якесь нещастя. Місіс Маркер готова засвідчити під присягою, що професор був у нічній піжамі, та він і не міг одягнутися без

Мортімера, котрому звеліли прийти о дванадцятій. Професор заявив, що чув крик десь у глибині будинку, і це все, що він знає. Натомість і гадки не має, як пояснити слова секретаря: «Професоре, це була вона». Ймовірно, це було марення. На думку професора, Сміт ворогів не мав, і в нього й гадки немає, якими можуть бути мотиви вбивства. Передусім професор послав садівника Мортімера за поліцією. А потім констебль закликав мене. Нічого в будинку не чіпали, поки не приїхав я, і суворо попередили, щоб ніхто не топтав стежки, що ведуть до дому. Таким чином, містере Голмс, випала чудова нагода застосувати на практиці ваші теорії. Для цього нічого не бракує.

– Крім Шерлока Голмса, – додав мій товариш дещо уїдливо. – Гаразд, а тепер послухаємо, що там зробили ви.

– Насамперед, містере Голмс, прошу поглянути на план розташування кімнат. Зможете собі уявити, де розташований кабінет професора й інші кімнати, і вам буде легше стежити за моєю розповіддю.

Він розгорнув мапу й розстелив її на колінах Голмса. Я встав позаду Шерлока й також зосередився на документі.

– Це, звісно, схема, я намалював лише важливе для справи. Решту ви побачите самі пізніше. Припустімо, що вбивця проник у будинок ззовні. Але яким чином? Певна річ, він пройшов крізь парк алеєю й проник у будинок із чорного ходу, звідки легко потрапити в кабінет. Будь-який інший шлях надто складний. Утекти злочинець міг лише тим самим шляхом, оскільки два інших можливих шляхи відступу були відрізані. Один – Сьюзен, вона бігла на галас сходами. Інший веде в спальню професора. Природно, що всю увагу я звернув на алею в парку. Незадовго до цього йшов дощ, земля розмокла, і сліди на ній мали б виднітися цілком чітко.

Я оглянув стежку й збагнув, що маю справу з обережним і досвідченим злочинцем. Жодних слідів на алеї не виявилось! Зате хтось пройшов газonom, щоб не залишити слідів, на землі чітких відбитків також не було, але трава прим'ялася, отже, там таки хтось ішов. Це міг бути лише вбивця: ні садівник, та й узагалі ніхто зі слуг не ходили вранці в цьому місці, а вночі лив дощ.

– Хвильку, – перервав його Голмс. – А куди веде ця алея?

– На шосе.

– Скільки треба йти нею, щоб вийти на шосе?

– Ярдів сто.

- Припустімо, біля самих воріт на цій алеї були сліди. Ви впевнені, що помітили б їх?

- На жаль, у цьому місці алея вимощена цеглою.

- Ну, а на шосе?

- І на шосе немає слідів. Воно все вкрите калюжами.

- Отакої! А скажіть, якщо дослідити сліди на траві, людина йшла до будинку чи від нього?

- Цього не можу сказати. У слідів не було якихось певних обрисів.

- Сліди великої ноги чи маленької?

- Також не можу сказати.

Голмс цокнув язиком, обличчя показувало, що він невдоволений.

- Дощ усе ще періщить, і вітер не затихає, - сказав він. - Розшифрувати сліди, можливо, буде важче, ніж стародавній рукопис! Ну що ж, нічого не вдієш. Отже, Гопкінсе, ви виявили, що нічого не виявили. Що ж ви після цього зробили?

- Не вважаю, що нічого не виявив, містере Голмс. По-перше, я з'ясував, що хтось проник до будинку ззовні. Пізніше дослідив підлогу коридору. На ній лежить кокосова циновка, на якій немає жодних слідів. Потім подався до кабінету. Меблів у ньому майже немає, якщо не брати до уваги величезного письмового столу зі секретером. Бічні шухляди секретера були висунені, середня ж - замкнена на ключ. Бічні шухляди, мабуть, ніколи не замикалися, і в них не було нічого цінного. У середній шухляді зберігали важливі папери, але вони залишилися на місці. Професор запевнив мене, що нічого не зникло. Ясно, що метою злочину був не грабунок. Потім я оглянув тіло вбитого. Воно лежало дещо лівіше від письмового столу - погляньте на мое креслення. Рана на правому боці шиї завдана ззаду. Ясно, що він не міг вчинити таке сам.

- Якщо лишень не впав на ніж, - втрутився Голмс.

- Саме так. Мені це також спало на думку. Але ніж лежав на відстані кількох футів від тіла. Отже, жертва на ніж не падала. Потім зверніть увагу на останні слова убитого. І, нарешті, у його правій руці був затиснутий дуже важливий матеріальний доказ.

Гопкінс витягнув із кишені паперовий пакетик. Він розгорнув його та витягнув пенсне в золотій оправі. З одного боку до нього була прикріплена подвійна чорна шовкова шворка. Обидва її кінці були обірвані.

- У Сміта був стовідсотковий зір, - зазначив Гопкінс. - Отже, він зірвав це пенсне з обличчя вбивці.

Шерлок Голмс узяв пенсне й дуже ретельно його оглянув. Потім він насунув пенсне собі на ніс, спробував читати, підійшов до вікна й роздивився

найближчі споруди, потім зняв пенсне та знову ретельно його оглянув, тримаючи близько від лампи, задоволено всміхнувся, сів за стіл і написав кілька рядків на клаптику паперу, який простягнув Гопкінсу.

– Ось найкраще, що можу зробити для вас, – сказав він. – Це, сподіваюся, допоможе.

Здивований детектив прочитав записку вголос:

– «Шукаємо леді, добре одягнену, котра проживає в респектабельному будинку або помешканні. У неї товстий, м'ясистий ніс і близько посаджені очі. Вона морщить чоло, короткозоро мружиться, і, ймовірно, має сутулі плечі. Є інформація, що впродовж кількох останніх місяців вона щонайменше двічі зверталася до оптики. Оскільки в її пенсне дуже потужні скельця, а оптиків не так уже й багато, розшукати її буде неважко».

Помітивши на наших обличчях подив, Голмс усміхнувся.

– Все це дуже просто, – сказав він. – Важко знайти предмет, який дозволяв би зробити більше висновків, ніж окуляри або пенсне, особливо з такими нетиповими скельцями. Звідки я зробив висновок, що пенсне належить жінці? Зверніть увагу, яка витончена робота. Крім цього, я пам'ятав слова убитого. Що ж стосується її респектабельності й одержі, то й це не таємниця: оправа дорога, із чистого золота, і важко собі уявити, щоб леді, котра носила таке пенсне, була б менш вишуканою в усьому іншому. Одягніть пенсне, і побачите, що воно не триматиметься на вашому носі. Отже, він у цієї жінки доволі широкий. Такий ніс – зазвичай короткий, м'ясистий, хоча є цілий ряд винятків, ось чому я не наполягаю на цій подробиці в своєму описі. Мое обличчя достатньо вузьке, однак, одягаючи пенсне, я бачу, що мої очі розставлені ширше, ніж скельця. Іншими словами, очі в цієї місис посаджені доволі близько. Зверніть увагу, Ватсоне, що скельця увігнуті та надзвичайно потужні. Коли жінка так погано бачить, це неодмінно мусить позначитися на її зовнішності. Маю на увазі зморшки на чолі, звичку жмуритися, сутулі плечі.

– Розумію, – сказав я. – А чому ви вирішили, що леді двічі відвідувала оптику?

Голмс узяв пенсне.

– Зверніть увагу, що затискачі вкриті корком із внутрішнього боку, аби менше тиснути на шкіру. Одна коркова прокладка блідіша та трішки стерта, інша ж зовсім нова. Вочевидь, що нову одягнули нещодавно. Але й стара прокладка одягнена всього кілька місяців тому. Оскільки обидві прокладки ідентичні, роблю висновок, що жінка двічі ремонтувала пенсне в одному й тому ж місці.

– Дивна річ! – вигукнув Гопкінс. – Хто б міг подумати, що всі ці дані були в моїх руках, а я ні про що не здогадався! Правда, я таки мав намір обійти лондонських оптиків.

– Обійдіть обов'язково. А зараз розкажіть, що ще знаєте про цю справу.

- Більше нічого, містере Голмс. Тепер мені здається, що ви знаєте не менше за мене, а може, й навіть більше! Ми з'ясовували, чи не з'являвся якийсь незнайомец на станції або на найближчих дорогах. Ніхто наче не показувався. Що мене остаточно збиває з пантелику - це цілковита відсутність мотивів злочину. Навіть натяку немає!

- У цьому не можу вам допомогти! Але гадаю, ви воліли б, аби ми завтра вирушили з вами на місце злочину.

- Якщо вам це буде не дуже важко, містере Голмс. О шостій годині ранку від вокзалу Черінг-Кросс відходить потяг до Четема, і нам треба бути в Йокслі десь по восьмій.

- Гаразд, поїдемо цим потягом. У вашої справи є певні цікаві подробиці, і мені хотілося б вивчити її ґрунтовніше. Але зараз уже за північ, а нам треба хоч кілька годин поспати. Я вас влаштую ось на цьому дивані перед каміном. Вранці на спиртівці зварю кави, і рушимо в дорогу.

Вранці вітер вщух. Сонце підіймалося над похмурими болотами в заплавах Темзи, але не гріло. Сумні простори річки назавжди ототожнюються в моїй пам'яті з переслідуванням жителя Андаманських островів на самих початках нашої співпраці. Після довгої та стомлюючої подорожі ми вийшли на маленькій станції за кілька миль від Четема. Поки запрягали коня в місцевому заїзді, ми нашвидкуруч поснідали, тож з'явившись у Йокслі, відразу ж взялися за справу. Полісмен зустрів нас біля воріт парку.

- Ну як, Вілсоне, новини є?

- Ніяких, сер.

- Бачили якихось невідомих?

- Ні, сер. Поліція впевнена, що вчора ніхто не приїжджав сюди та не від'їжджав.

- Обійшли всі готелі та заїзди?

- Атож, сер. І не виявили нікого, кого можна було б запідозрити.

- Врешті-решт звідси до Четема можна дійти пішки. Невідомий міг сховатися там або сісти на потяг непоміченим. А ось і та сама алея, про яку я вам казав, містере Голмс. Упевнений, що вчора слідів на ній не було.

- А з якого боку помітили сліди на траві?

- Ось із цього, сер. Бачите вузьку смужку трави між алеєю та грядкою квітів? Зараз слідів не бачу, але вчора вони були чітко помітні.

- Авжеж, тут справді хтось ходив, - підтвердив Голмс, нахилившись і розглядаючи траву. - Наша леді ступала дуже обережно, чи не так? Якби вона оступилася в той чи інший бік, сліди залишилися б і на алеї, і на м'якій грядці з квітами, де вони були б ще помітнішими.

- Аякже, сер, жінка має сталеві нерви!

Я помітив, як обличчя Голмса напружилось.

- Кажете, що вона повернулася тим самим шляхом?

- Звісно, сер, іншого шляху немає.

- Тобто цієї самою смужкою трави?

- А як інакше, містере Голмс?

- Гм! Чудово! Справжній подвиг! Ну, гаразд, із алеею все. Ходімо далі. Ця хвіртка зазвичай відчинена? Отже, не довелося докладати зусиль, аби проникнути в парк. Ясно, що вбивство вона не планувала. Інакше прихопила б із собою якусь зброю, а не скористалася б ножом із письмового столу. Вона пройшла цим коридором, не залишивши слідів на рогожі. Потім увійшла в кабінет. Як довго пробула в кабінеті? Знати цього ми не можемо.

- Вона пробула там кілька хвилин, сер. Я забув сказати, що місіс Маркер прибирала в кабінеті приблизно за чверть години до того, що сталося. Так вона каже.

- Отже, не більше чверті години. Відтак наша леді входить до покою. Йде до столу. Що вона хоче? У бічних шухлядах їй, либонь, нічого не треба. Інакше вони були б замкнені. Отже, її цікавить середня шухляда. Ага! А це що за подряпина? Ватсоне, запаліть, будь ласка, сірника. Що ж ви нічого мені про це не сказали, Гопкінсе?

Слід, який ми побачили, починався на бронзовій прикрасі навколо щілини для ключа праворуч, а потім тягнувся приблизно на чотири дюйми по лакованому дереву.

- Я помітив цю подряпину, містере Голмс. Але навколо щілин для ключа завжди є подряпини.

- Ця подряпина зроблена недавно, зовсім нещодавно. Подивіться, як виблискує бронза. Стара подряпина швидко б потьмяніла та була б такого ж кольору, як і вся бронзова поверхня. Погляньте на подряпину крізь лупу. Як свіжозорана земля з обидвох боків борозни. А де місіс Маркер?

Літня жінка з втомленим, сумним обличчям увійшла в кімнату.

- Ви витирали тут пилку вчора вранці?

- Авжеж, сер.

- Бачили цю подряпину?

- Ні, сер, не бачила.

- Звісно, ні. Якби подряпина була тоді, коли ви витирали пилку, то ганчірка скинула б ось ці крихти лаку. У кого є ключ від секретера?

- Професор тримає ключ на своєму ланцюжку від годинника.

- Ключ простий?

- Ні, сер, фігурний.

- Дуже добре. Можете йти, місіс Маркер. Так, справа прояснюється. Наша відвідувачка входить до кімнати, йде до середньої шухляди, відмикає її або принаймні намагається відімкнути. А в цей час з'являється молодий Сміт. Вона витягує ключ із таким поспіхом, що залишає глибоку подряпину. Він хоче затримати її, а вона, схопивши перше, що трапилося під руку (а цим предметом виявився той ніжик), б'є Сміта, той падає навznak, і вона втікає, можливо, затиснувши в іншій руці те, заради чого сюди прийшла. Служниця Сьюзен тут є? Як вважаєте, Сьюзен, міг хтось вислизнути крізь ці двері після того, як ви почули крик?

- Ні, сер, ніхто не міг. Я бігла сходами й побачила б, якби хтось був у коридорі. Крім того, ці двері взагалі не відчинялися: бо коли відчиняються, то скриплять.

- Отож жінка не могла втекти тим самим шляхом, яким прийшла. Цей коридор веде до спальні професора? З нього немає виходу назовні?

- Ні, сер.

- А тепер ходімо знайомитися з професором. Зверніть увагу, Гопкінсе! На підлозі коридору до кабінету професора лежить така сама кокосова циновка. Це дуже важливо, запам'ятайте!

- Важливо?

- Хіба ви не бачите, який тут зв'язок? Втім, можливо, я й помиляюся. Хоча... Ну, гаразд, представте мене професору.

Ми пішли коридором. Він був приблизно такої самої довжини, як і той, двері якого виходили в сад. Наприкінці коридору було кілька сходинок, після них – двері. Наш супутник постукав, і ми увійшли в спальню професора.

Кімната була великою, стіни суцільно заставлені книжковими полицями, частина книжок лежала на підлозі, по кутах та уздовж полиць. Ліжко стояло посередині. Господар будинку напівлежав-напівсидів у подушках. Його обличчя мене вразило: худе, з орлиним носом, пронизливими чорними очима, які наче прицаїлися в глибоких орбітах під густими, навислими бровами. Його волосся та борода були зовсім сиві, якщо не брати до уваги певної нехарактерної жовтизни навколо рота. З гущі сивого волосся стирчала цигарка, і в кімнаті було важко дихати від густого тютюнового диму. Коли він простягнув руку Голмсу, я помітив, що пальці в стариганя також жовті від нікотину.

- Ви курите, містере Голмс? – спитав професор. Він говорив, ретельно добираючи слова, і в його мові відчувався якийсь дивний акцент. – Прошу, не соромтеся. А ви, сер? Рекомендую вам ці цигарки. Їх зумисне набивають

для мене в Александрії. Висилають тисячу штук одразу, і, на жаль, кожні два тижні доводиться замовляти нову партію. Кепсько, сер, дуже зле. Але в старого занадто мало задовольень. Тютюн і робота. Ось і все, що мені залишилося в житті.

Голмс закурив. Очі його непомітно вивчали кімнату.

– Авжеж, тутюн і робота. А тепер знову лише тутюн, – гірко зітхнув господар. – Який жадливий випадок перервав мою роботу! Хто міг передбачити настільки жадливий злочин? Такий гідний юнак. Після кількох місяців навчання він став чудовим помічником. Що думаєте про всю цю справу, містере Голмс?

– Поки що важко щось сказати.

– Було б добре, якби ви пролили трохи світла на цю темну справу. Для старого книжкового хробака та ще й хворого це справжній удар. Мені здається, що я втратив здатність мислити. Але ви людина справи, людина дії. Для вас це звичайна, буденна робота. Ви зберігаєте незворушність при будь-якій катастрофі. Нам пощастило, що саме ви взяли за розслідування.

Поки професор говорив, Голмс ходив туди й сюди кімнатою. Я помітив, що він курих одну цигарку за іншою. Мабуть, він поділяв пристрасть нашого господаря до тутюну, присланого з Александрії.

– Звичайно, сер, це жадливий удар, – продовжив професор. – Ось там, на маленькому столику, лежить купа паперів, це мій magnum opus.[2 – Magnum opus (лат.) – велика робота.] Аналіз документів, знайдених у коптських монастирях Сирії та Єгипту. Це дуже серйозне дослідження основ знову відкритої релігії. Мое здоров'я таке кепське, що й не знаю, чи зможу закінчити мою працю без помічника, котрого так несподівано позбувся. Ой-ой-ой, містере Голмс! Та ви, бачу, ще запекліший курець, ніж я!

Голмс усміхнувся:

– Атож, я розуміюся на тутюні, – сказав він і взяв четверту цигарку зі скриньки та припавив її від недопалку попередньої. – Не докучатиму вам розпитуваннями, професоре Корем, оскільки ви були в ліжку на момент злочину і, природно, не можете нічого про нього знати. Я лише задам вам одне запитання: як гадаєте, що мав на увазі нещасний, коли сказав: «Професоре, це була вона»?

Вчений похитав головою.

– Сьюзен – сільське дівчисько, – сказав він. – А ви знаєте, наскільки недоумкуватий простолюдин. Гадаю, що бідолаха пробурмотів щось невиразне в маренні, а вона уявила казна-що.

– Розумію. А ви самі ніяк не можете пояснити цю трагедію?

– Можливо, нещасний випадок. А, може, кажу це тільки між нами, і самогубство. У молоді завжди є якісь таємні пристрасті, наприклад, нещасне кохання, про яке ми нічого не знали. Й ось він наклав на себе руки. Це більше схоже на правду, ніж убивство.

- Ну, а пенсне?

- Пенсне? А, звісно, пенсне! На жаль, я всього лише науковець, людина, котра ширяє в захмарних висотах. І я нічого не тямлю в практичному житті. Але погодьтеся, мій друже, що запорукою любові можуть бути хіба старовинні предмети. Беріть, беріть іще. Радий, що вам засмакували ці цигарки. Так от: віяло, або рукавичка, або пенсне - хтосьна, що може стискати в останню мить рука самогубці. Ось цей джентльмен розповідає про сліди на траві. Але врешті-решт він може й помилятися. Що ж стосується ножа, то він міг відлетіти вбік, коли нещасний юнак впав горілиць. Можливо, я міркую про справу, як дитина, але мені здається, що Віллоубі Сміт сам вкоротив собі віку.

Ця теорія, здається, справила на Голмса враження, і він продовжував крокувати кімнатою, занурений у свої думки, курячи одну цигарку за іншою.

- Скажіть, професоре Корем, - озвався він нарешті, - а що ви тримаєте в середній шухляді вашого секретера?

- Нічого такого, що могло б зацікавити злодія. Сімейні папери, листи від моєї бідної дружини, дипломи тих університетів, які удостоїли мене цієї честі. Ось ключ. Самі переконайтеся.

Голмс узяв ключа й зиркнув на професора. Потім повернув ключа назад.

- Дякую, але зараз це не має значення, - сказав він. - З вашого дозволу я піду в сад і все обміркую на дозвіллі. У вашій теорії самогубства щось є. Тому вибачте нам за вторгнення, професоре Корем. Обіцяю, що наразі не турбуватиму вас. Ми зайдемо десь о другій годині, після другого сніданку, якщо дозволите, і я розповім про все, що сталося за цей час.

Голмс здавався чимось дуже засмучений і довго мовчки ходив алеєю саду.

- Знайшли нитку? - спитав я його нарешті.

- Все залежить від тих цигарок, які я курих, - сказав він. - Можливо, я й на хибному шляху. Але попіл покаже.

- Мій любий Голмсе, - вигукнув я, - як же попіл...

- Самі побачите. Якщо я помилився, нічого страшного не станеться. Підемо лінією пенсне. Я люблю скоротити шлях у будь-якому розслідуванні, якщо це можливо... А ось і наша люба місіс Маркер. Поговоримо з нею п'ять хвилин, може, дізнаємося ще щось.

Я вже, здається, згадував, що Голмс умів здобути прихильність жінки своєї ввічливістю в одну мить. Не минуло й двох хвилин, як у них виникла жвава бесіда, наче вони знали один одного багато років.

- Так, містере Голмс, маєте рацію, сер. Курить він до неможливості. Весь день, а іноді й усю ніч, сер. Прийдеш, бувало, вранці до його покою - справжній лондонський туман, сер. Бідний містер Сміт, він також курих,

але зовсім не так, як професор. А що стосується здоров'я господаря, то я навіть не знаю, стає воно кращим чи гіршим від такого куріння.

- У будь-якому разі, апетит напевно відбиває, еге ж?

- Я б так не сказала, сер.

- Мабуть, професор дуже мало їсть?

- Як коли, сер. По-різному.

- Б'юсь об заклад, сьогодні він не снідав. І другий сніданок не зможе з'їсти після такого куріння.

- Помиляєтеся, сер. Навпаки, сьогодні вранці він їв дуже багато. Навіть не знаю, чи він колись снідав щедріше. А на другий сніданок замовив собі відбивні. Я здивувалася, бо навіть дивитися не можу на їжу з того часу, як побачила вчора на підлозі в кабінеті бідного містера Сміта. Але, вочевидь, усі люди різні. У професора апетит анітрохи не зіпсувався.

Ми ходили садочком увесь ранок. Гопкінс подався до селища, щоб перевірити чутки про якусь приїжджу, котру нібито бачили діти на Чатемському шосе вчора вранці. Що стосується мого приятеля, то він, здається, втратив весь інтерес до справи. Ніколи ще не бачив, щоб він із такою байдужістю займався розслідуванням. Навіть коли Гопкінс з'явився та повідомив, що діти й справді бачили жінку, зовнішність котрої точно збігається з описом Голмса аж до пенсне, мій товариш залишався байдужим. Він дещо пожвавився лише тоді, коли Сьюзен, прислуговуючи нам за іжею, зронила, що містер Сміт вчора вранці гуляв у садочку й повернувся додому за півгодини до події. Я й уявити не міг, яке значення для цієї справи має така обставина, але збагнув, що Голмс додав її до загального враження, що склалося в його голові. Раптом він схопився та зиркнув на годинник.

- Друга година, джентльмени, - поінформував він, - ходімо нагору та поговоримо відверто з нашим приятелем професором.

Той саме скінчив другий сніданок, і порожня тарілка ясно свідчила про те, що економка мала рацію: професор мав чудовий апетит. Було щось страшне в його зовнішності, коли він обернув до нас свою чуприну й втупився в нас глибоко посадженими очима, які палали. І, певна річ, він курих. Господаря одягнули, і він сидів у кріслі біля вогню.

- Ну як, містере Голмс, розкрили таємницю цієї жакливої події?

Він підсунув до Голмса коробочку з цигарками. Останній простягнув руку в ту саму мить, і пачка полетіла на підлогу. Довелося нам усім повзати на колінах і витягати цигарки з найнесподіваніших місць. Коли ми піднялися, я помітив, що очі Голмса виблискують, а щоки порожевіли. Я знав, що це були ознаки перемоги.

- Атож, - підтвердив він. - Я її розкрив.

Стенлі Гопкінс і я здивовано вилупилися на нього. Усмішка торкнула худе обличчя старого професора.

- Розкрили? І де, в саду?

- Ні, тут.

- Як тут? Коли?

- Щойно.

- Знущаєтеся, містере Голмс? Даруйте, але справа надто серйозна, щоб жартувати.

- Я викував і перевіряв кожен ланку в ланцюзі моїх міркувань, професоре Корем, і впевнений, що він бездоганний. Не знаю, які ваші мотиви, і яку саме роль відіграли ви в цій дивній історії. Можливо, за кілька хвилин дізнаюся від вас і це. А наразі дозвольте мені описати вам, як усе сталося, щоб ви знали, яких подробиць мені ще бракує для повноти картини. Вчора у вашому кабінеті була жінка. Вона хотіла забрати якісь папери із середньої шухляди секретера. Вона мала свій ключ. Мені випала нагода оглянути ваш і переконатися, що на ньому немає слідів від лаку. Отож ви не є її співучасником. Вона прийшла, наскільки я зміг зрозуміти, без вашого відома, прагнучи вас обікрати.

Професор випустив із рота хмару диму.

- Це, певна річ, дуже цікаво та повчально, - зауважив він, - але що далі? Якщо знаєте кожен її крок, то, либонь, можете сказати й те, куди вона потім поділася?

- Спробую. Отже, ваш секретар схопив її, і вона заколола його, щоб врятуватися... Я схильний вважати цю трагедію нещасним випадком, оскільки переконаний, що леді не мала наміру вчиняти цей жахливий злочин. Убивця не приходить неозброєним. Жахнувшись тому, що наробила, вона заметушилася кімнатою в пошуках виходу. На жаль, під час боротьби з юнаком втратила пенсне й тому, будучи дуже короткозорою, виявилася зовсім безпорадною. Побігла коридором, гадаючи, що це той самий, яким вона прийшла: адже на підлозі в обох лежать однакові циновки. А коли збагнула, що потрапила не туди, і дорога до виходу відрізана, було вже запізно. Що було робити? Назад іти не могла. Залишатися в коридорі не можна. Отже, треба було йти вперед коридором. І вона пішла. Піднялася сходами, відчинила двері й опинилася у вашій кімнаті.

Старий професор втупився в Голмса, його нижня щелепа відвисла, суміш страху та подиву ясно читалася на його виразному обличчі. Потім він опанував себе, стеноу плечима й дещо театральнo засміявся.

- Це все дуже добре, містере Голмс, - сказав він. - Але у вашій чудовій теорії є один маленький недолік. Я весь час був у цій кімнаті й не виходив із неї цілий день.

- Я це знаю, професоре Корем.

- Хочете сказати, що, лежачи на ліжку, я міг не помітити, як сюди увійшла жінка?

– Я цього не казав. Ви помітили, як вона увійшла. Спілкувалися з нею. Впізнали її. Допомогли їй врятуватися.

Професор знову неприродно реготнув. Він піднявся з крісла, очі його палали, мов жар.

– Ви з глузду з'їхали! – закричав він. – Ви марите! Я допоміг їй врятуватися? Ну, і де ж вона зараз?

– Он там, – вказав Голмс на високу книжкову шафу в кутку кімнати.

Старий професор махнув руками, його похмуре обличчя страшенно спотворилося, і він упав у крісло. Тієї ж миті книжкова шафа, про яку казав Голмс, повернулася на петлях, і в кімнату ступила крок жінка.

– Маєте рацію, – вона говорила з дивним акцентом. – Маєте слухність. Адже я тут.

Вона вся була в пилюці та павутинні, яку зібрала, мабуть, зі стін свого притулку. Обличчя її, яке ніколи не можна було б назвати гарним, тепер було в брудних патьоках. Голмс правильно вгадав її риси, крім того, у неї було ще й довге підборіддя, яке видавало впертість. Через короткозорість і різкий перехід від темряви до світла вона мружилася та кліпала очима, намагаючись розгледіти, хто ми такі. І все ж, незважаючи на те, що вона постала перед нами в настільки невинуватого вигляді, в усій зовнішності жінки можна було помітити шляхетство, вперте підборіддя та гордо піднята голова виказували сміливість, вселяли повагу та навіть захоплення. Стенлі Гопкінс торкнувся її руки й оголосив, що вона заарештована, але та відвела його руку м'яко, але з гідністю, якій не можна було не скоритися. Старий професор розлігся у фотелі, обличчя його сіпалося, і він витріщився на неї очима загнаного звіра.

– Авжеж, сер, я заарештована, – погодилася леді. – Я чула всю розмову й зрозуміла, що ви знаєте правду. Зізнаюся в усьому. Атож, я убила цього юнака. Але ви мали рацію, сказавши, що це нещасний випадок. Я навіть не знала, що тримаю в руках ніж, бо у відчаї захопила перше, що трапилося під руку, і вдарила його, щоб відпустив мене. Я кажу правду.

– Мадам, – звернувся Голмс, – ніскільки не сумніваюся, що це правда. Можливо, вам краще сісти: мені здається, вам зле.

Мертвотна блідість залила її обличчя, і ця блідість була ще жахливішою від темних патьоків бруду. Жінка сіла на край ліжка.

– Маю небагато часу, – продовжила вона, – але я хотіла б викласти всю правду. Я дружина цього чоловіка. Він не англієць, а росіянин. Та я не назву його імені.

Старий професор вперше ворухнувся.

– Бійся Бога, Анно! – закричав він. – Бійся Бога!

Вона поглянула на нього з неабияким презирством.

– Навіщо ти так чіпляєшся за своє знехтуване життя, Сергію? – сказала вона. – Ти заподіяв прикрощів багатьом і нікому не зробив нічого доброго, навіть собі. Але не бійся, я не обірву гнилу нитку твого життя до належного терміну. Я взяла достатньо гріхів на свою совість із того часу, як переступила поріг цього клятого будинку. Але мушу продовжити свою розповідь, бо буде пізно. Авжеж, джентльмени, я дружина цього чоловіка. Йому було п'ятдесят, а я була дурним двадцятирічним дівчиськом, коли ми одружилися. Це було в Росії, в університеті, не називатиму вам його.

– Бійся Бога, Анно, – знову пробурмотів старий професор.

– Ми були революціонерами, нігілістами, ви ж знаєте. Він, я та багато інших. Потім почалися переслідування, убили високопоставленого поліцейного чиновника, багатьох заарештували, і для того, щоб врятуватися й отримати винагороду, мій чоловік видав і дружину, і товаришів. Нас заарештували. Декого відправили на шибеницю, інших заслали до Сибіру, у тому числі й мене. Мое заслання не було довічним. А мій чоловік, прихопивши із собою грошенята, запламовані кров'ю, відбув до Англії й оселився тут у повній самоті, добре розуміючи, що як тільки організація дізнається, де він оселився, не мине й тижня, як здійсниться правосуддя.

Старий професор простягнув тремтячу руку й узяв цигарку.

– Я у твоїй владі, Анно, – сказав він, – але ти завжди була доброю до мене.

– Я ще не розповіла про його головний злочин, – продовжувала жінка. – Серед членів організації був мій коханий. Шляхетний, безкорисливий, він кохав мене, коротко кажучи, повна протилежність моему чоловікові. Він ненавидів насильство. Ми всі були винні, якщо це провина, але він не був. Писав мені листи, в яких переконував обрати інший шлях. Ці листи та мій щоденник, в якому я день у день описувала мої почуття до нього та наші різні переконання, врятували б його. Мій чоловік знайшов цей щоденник і листи й сховав їх. Він із усіх сил намагався очорнити Олексія, щоб його засудили до смерті. Але йому це не вдалося. Олексія заслали до Сибіру на каторгу. У ці миті, коли ми тут із вами сидимо, він надривається там у соляній шахті. Подумай про це, негіднику, мерзенний негіднику! Олексій, чоловік, чие ім'я ти не гідний навіть вимовляти, нидіє важким життям раба, а ти тішишся. Твоє життя зараз у моїх руках, але я не хочу їх бруднити!

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=38610562&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

Палімпсест – пергамент, на якому стерли первісний текст, а поверх нього написали новий.

2

Magnum opus (лат.) – велика робота.